

Recepcja wczesnochrześcijańskich motywów eucharystycznych w pieśni *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz*

Reception of the Early Christian Eucharistic Motifs in the Song
Dziękujemy Ci, Ojcze nasz (We thank Thee, our Father)

Ks. Stanisław Garnczarski¹

Abstract: The song entitled *Dziękujemy Ci Ojcze nasz (We thank Thee, our Father)* has its textual origin in an ancient document from the first centuries, entitled *Didache tu Kyriou dia ton dodeka apostolon tois ethnesin*. The document has the character of church instructions, raising various topics and presenting them in the form of commands and guidelines in moral, legal, ascetic and liturgical matters. In our research, we focused our attention on three points in the *Didache* (9-10 and 14), which describe the celebration of the Eucharist. It's about thanksgiving to God for the Eucharist, life, faith and eternal life, and a request for the community of the Church and God's help on the way to unity with God for eternity. The text and melody of the analyzed song were written by Fr. Kazimierz Pasionek in the 1960s. The exact date is unknown. Certainly, it happened before 1968, because that year during the solemn Holy Mass on the occasion of the 25th anniversary of the priesthood of Bishop Jerzy Ablewicz, the combined choirs – clerical and cathedral – performed under the direction of the composer himself after Holy Communion *Eucharistic Prayer* according to the text of the *Didache*. The presented song is an important example of the implementation of the postulates of Vatican II, i.e. a return to patristic sources, reaching for ancient texts. It was done by Fr. Pasionek and many composers of the 21st century do the same, using texts imbued with the beautiful theology of the Eucharist, christology and ecclesiology.

Keywords: *Didache*; song; Eucharist; Kazimierz Pasionek; thanksgiving

¹ Ks. dr hab. Stanisław Garnczarski, prof. uczelni, Wydział Teologiczny Sekcja w Tarnowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie; e-mail: stanislaw.garnczarski@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0002-7245-5974.

Pieśń zatytułowana *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz* jest powszechnie znana i wykorzystywana w codziennej praktyce liturgicznej Kościoła w Polsce. Jej przystępna i wpadająca w ucho melodia sprawia, że łatwo jej się nauczyć, czemu sprzyja także zrozumiały i pełen treści teologicznych tekst wyrażający stan duszy po przyjęciu Komunii Świętej. Historia powstania tej pieśni wydaje się warta przypomnienia, zwłaszcza ze względu na źródło, jakim posłużono się przy tworzeniu tekstu. Jak się okazuje, sięga ono czasu starożytności chrześcijańskiej, dlatego w prezentowanym artykule zostanie ono przybliżone czytelnikowi. W kolejnych częściach niniejszego opracowania spojrzymy na osobę kompozytora pieśni *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz*, a także na strukturę jej tekstu, melodykę oraz przesłanie teologiczne.

1. Nauczanie apostoelskie

Zawarta w *Dziejach Apostolskich* relacja na temat wydarzeń w dniu Pięćdziesiątnicy wskazuje na istnienie odmiennych form nauczania apostoelskiego: „Ci więc, którzy przyjęli jego naukę, zostali ochrzczeni. I przyłączyło się owego dnia około trzech tysięcy dusz. Trwali oni w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach” (Dz 2,41-42). Dostrzegamy najpierw nawiązanie do kerygmatu apostoelskiego wygłoszonego przez św. Piotra (Dz 2,14-40)² zawierającego wezwanie do nawrócenia i przyjęcia chrztu, a następnie stwierdzenie, że ci, którzy zostali ochrzczeni, trwali dalej „w nauce Apostołów i we wspólnocie” (Dz 2,42). W oparciu o powyższy tekst można

wyodrębnić dwie formy nauczania w Kościele czasów apostoelskich, związane z dwoma różnymi etapami chrześcijańskiego wtajemniczenia: pouczenie przed przyjęciem chrztu oraz nauka po chrzcie. Pierwsza z nich to wspomniane przepowiadanie o charakterze kerygmatycznym (ewangelizacyjnym), mające na celu zapoczątkowanie wiary, skłonienie słuchaczy do nawrócenia i przyjęcia chrztu. Druga to głoszenie nauki apostoelskiej, określanej jako *didaché*, skierowanej do wspólnoty ludzi już ochrzczonych i powiązanej z liturgią, tj. łamaniem chleba i modlitwą³.

² E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie. Wstęp. Przekład z oryginału. Komentarz*, Poznań 1961, s. 243-248.

³ R. Murawski, *Historia katechezy. Część I: Katecheza w pierwszych wiekach*, Warszawa 2011, s. 45.

Katecheza dla już ochrzczonych stawiała sobie za cel umocnienie i pogłębienie wiary. To nauczanie pochrzcielne było określane w Dziejach Apostolskich jako *didaché ton apostolon* i odbywało się w ścisłym powiązaniu z lokalną wspólnotą i jej liturgią⁴. Przykładem nauczania po chrzcie jest dokument, który stał się źródłem dla tekstu badanej pieśni.

2. *Didache* jako źródło tekstu pieśni *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz*

*Didache tu Kyriu dia ton dodeka apostolon tois ethnesin*⁵ (*Nauka dwunastu Apostołów, Nauka Pana, którą dwunastu Apostołów przekazało narodom*) to – obok Pisma Świętego – jeden z najstarszych tekstów chrześcijańskich, które przetrwały do naszych czasów. „Posiada podwójny tytuł: *Nauka (Didache) dwunastu Apostołów. Nauka Pana, którą dwunastu Apostołów przekazało narodom*. Najprawdopodobniej krótki tytuł pochodzi z bezpośredniej tradycji i jest tytułem oryginalnym, zaś dłuższy stanowi późniejszą chrześcijańską modyfikację żydowskiego tytułu nauki o dwóch drogach”⁶. Jest to bezcenne, starożytne dzieło znane przez wieki jedynie we fragmentach rozproszonych w dziełach Ojców Kościoła⁷, odkryte przez metropolitę nikomedejskiego Filoteosa Bryenniosa w bibliotece Hospicjum Świętego Krzyża w Konstantynopolu i tam wydane dopiero w 1883 roku pod nazwą *Didache*⁸. Od czasu pierwszego wydania *Didache* doczekało się wielu opracowań, gromadząc imponującą literaturę na swój temat⁹. Ukazało się także w języku polskim w tłumaczeniu

⁴ Murawski, *Historia katechezy. Część I*, s. 50-51.

⁵ *Didache tu Kyriu dia ton dodeka apostolon tois ethnesin*, ed. W. Rordorf – A. Tuilier, SCh 248, Paris 1978, s. 140; B. Nadolski, *Didache*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 318.

⁶ Murawski, *Historia katechezy. Część I*, s. 112.

⁷ Cytowali je Klemens Aleksandryjski, Orygenes, Atanazy Wielki, Augustyn czy Euzebiusz. Zob. B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tł. P. Pachciarek, Warszawa 1990, s. 143.

⁸ J.J. Janicki, *Służba Boża w pierwszych wiekach Kościoła. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2011, s. 11.

⁹ Obszerną bibliografię podaje: Altaner – Stuiber, *Patrologia*, s. 144-146. Wykaz publikacji w latach 1883-2000, zob. W. Niedźwiecki, *Didache – Nauka Dwunastu Apostołów. Bibliografia 1883–2000*, VoxP 42-43 (2002) s. 665-694. Wśród polskich opracowań wskazać należy: M. Starowieyski, *Podręczny zbiór praw gminy chrześcijańskiej – Didache*, w: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tł. A. Świderkówna, opr. M. Starowieyski, BOK 10, Kraków 1982, s. 30-38; B. Mokrzycki, *Droga chrześcijańskiego wta-*

następujących autorów: A. Szaniawskiego¹⁰, J. Jankowskiego¹¹, A. Lisieckiego¹², W. Kania¹³, M. Michalskiego¹⁴, W. Chotkowskiego¹⁵, A. Świderkówny¹⁶ oraz innych.

W kwestii datowania powstania tekstu *Didache* są pewne rozbieżności. Niektórzy datę jego powstania ustalają już na lata sześćdziesiąte I wieku, inni – na lata 90-100 w Kościele w Antiochii Syryjskiej¹⁷. Pomimo trwających ciągle dyskusji na temat czasu powstania dzieła najczęściej przyjmuje się, że ostateczna redakcja pisma sięga początków II wieku, poszczególne jego fragmenty zaś powstały już w drugiej połowie I wieku¹⁸. Dokument posiada charakter instrukcji kościelnych podnoszących różnorodną tematykę oraz ujmujących ją w formę poleceń i wskazówek w kwestiach moralnych, prawnych, ascetycznych i liturgicznych¹⁹. *Didache* powołuje się na autorytet Apostołów oraz samego Jezusa. Czy jest to tylko konwencja literacka czy też dokument rzeczywiście przedstawia jakiś autentyczny zapis początków chrześcijaństwa, nie potrafimy z całą pewnością powiedzieć. Jednakże obie tezy mogą być prawdziwe.

jemniczenia, Warszawa 1983, s. 53-58; R. Murawski, *Wczesnochrześcijańska katecheza. (Do Edyktu mediolańskiego – 313 r.)*, Płock 1999, s. 68-96; Murawski, *Historia katechezy. Część I*, s. 110-130; W. Kania, *Didache*, EK III 1302-1303.

¹⁰ A. Szaniawski, *Nauka dwunastu Apostołów*, „Kwartalnik Teologiczny” 1 (1902) s. 76-104, 129-148.

¹¹ J. Jankowski, „*Didache*”, czyli *nauka dwunastu Apostołów*, Warszawa 1923.

¹² A. Lisiecki, *Nauka dwunastu Apostołów*, POK 1, Poznań 1924, s. 22-40.

¹³ W. Kania, *Nauka Dwunastu Apostołów, w: Sakramenty wiary*, red. A. Bober, Kraków 1970, s. 131-138; oddzielnie: *Nauka Dwunastu Apostołów (Głos Tradycji 1)*, Tarnów 1981.

¹⁴ M. Michalski, *Nauka Dwunastu Apostołów*, w: *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, Warszawa 1975, s. 16-20.

¹⁵ W. Chotkowski, *Nowo znaleziona „Nauka dwunastu Apostołów”*, „Przegląd Powszechny” 5 (1885) s. 232-249, 371-384.

¹⁶ A. Świderkówna, *Nauka dwunastu Apostołów*, w: *Ojcowie Apostolscy*, tł. A. Świderkówna, opr. W. Myszor, PSP 45, Warszawa 1990, s. 56-65; M. Starowieyski, *Podręczny zbiór praw wiary chrześcijańskiej – Didache*, w: *Pierwsi świadkowie*, BOK 10, Kraków 1998, s. 25-44.

¹⁷ M. Aquilina, *Msza pierwszych chrześcijan*, Gdańsk 2009, s. 60.

¹⁸ Za tak wczesnym czasem powstania dzieła przemawiają takie argumenty, jak archaiczna terminologia teologiczna, wciąż istotna rola charyzmatyków czy hierarchia składająca się z grupy biskupów-diakonów znanej z pism związanych ze środowiskiem Pawłowym. Zob. Starowieyski, *Podręczny zbiór praw*, s. 27-28; J. Słomka, *Chrzest i pokuta w Kościele starożytnym. Antologia tekstów I-III w.*, Kraków 2004, s. 19

¹⁹ Aquilina, *Msza pierwszych chrześcijan*, s. 60.

Didache składa się z trzech części podzielonych na 16 punktów (rozdziałów). Pierwsza stanowi katechezę moralną dla katechumenów (1-6) ukazującą dwie drogi: życia i śmierci. Droga życia zawiera przepisy obyczajowe, a wśród nich na pierwszym miejscu przykazanie miłości Boga i bliźniego, droga śmierci wylicza grzechy, których najbardziej należy się wystrzegać²⁰. Część druga (7-10) to rytuał młodego Kościoła podający przepisy dotyczące chrztu i Eucharystii. Część trzecia (11-15) jest „instrukcją dyscyplinarną i mówi o uprzejmym przyjmowaniu wędrownych nauczycieli, o czci należnej biskupom i diakonom, o święceniu dnia Pańskiego i wzajemnym odnoszeniu się do siebie wiernych”²¹. Punkt 16 stanowi zakończenie dokumentu i zawiera wezwanie do czujności w oczekiwaniu na powtórne przyjście Chrystusa.

W naszych badaniach skupimy uwagę na trzech punktach w *Didache* (9-10 i 14), w których zawarto opis sprawowania Eucharystii. W wymienionych rozdziałach zamieszczono modlitwę eucharystyczną, która jest przedmiotem sporów interpretacyjnych. B. Nadolski opowiada się za tezą (reprezentowaną przez Jungmana, Audeta, Betza, Gierta, Rordorf-Tuilliera), że należy ona do celebracji uczty Pańskiej, a nie do agapy, która następowała po Eucharystii (twierdzili tak Metzger, Kilmartin, Talley, Mazza). Rordorf uważa *Didache* za „dokument przejścia”, odzwierciedlający fazę przejściową, ukazującą moment odłączenia się chrześcijan od tradycji żydowskiej²². Podobnie brak słów ustanowienia nie powinien dziwić, gdyż nie ma ich także w innych anaforach. Według Nadolskiego trzeba tu mieć na uwadze kontekst anamnetyczny śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, który w Eucharystii był widoczny. Możliwa jest też hipoteza, że *Didache* inspirowane jest Ewangelią św. Jana, w której również nie zawarto słów ustanowienia²³.

Potwierdzeniem tego, że chodzi o modlitwę eucharystyczną, jest też fakt, że udział w Eucharystii jest zarezerwowany jedynie dla ochrzczonych: „Niech nikt nie pożywa i nie pije z waszej Eucharystii, jeno ochrzczeni w imię Pana” (9). Istniał już wtedy wymóg wyznania grzechów przed rozpoczęciem Eucharystii (14). Warte uwagi jest także określenie Eucharystii terminem *thysia* (‘ofiara’) oraz zacytowanie tekstu proroka Malachiasza: „W każdym miejscu i czasie składajcie mi ofiarę czystą, jako że król wielki jestem, a imię moje przedziwne między narodami” (1, 11).

²⁰ Kania, *Nauka dwunastu apostołów (Głos tradycji 1)*, s. 3.

²¹ Kania, *Nauka dwunastu apostołów*, s. 3.

²² Nadolski, *Didache*, s. 319.

²³ Nadolski, *Didache*, s. 319.

Poniżej zostanie zaprezentowany tekst *Didache* interesujących nas punktów (numery 9-10) o Eucharystii w tłumaczeniu ks. Wojciecha Kani z Tarnowa, który opublikował przekład dokumentu w 1970 roku, jednakże dla powstania badanej pieśni przetłumaczył wybrany tekst już wcześniej. Podkreślone zostały fragmenty służące do powstania tekstu pieśni *Dziękujemy Ci, Ojczy nasz*.

9. A co do Eucharystii odmawiajcie takie modlitwy dziękczynne.

Najpierw za kielich: „Dziękujemy Ci, Ojczy nasz, za święty winny szczerp sługi Twego Dawida, który dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!”.

Potem za łamany chleb: „Dziękujemy Ci, Ojczy nasz, za życie i za wiedzę, którą dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!”

Jak ten łamany chleb był rozsiany po górach a zebrany stał się czymś jednym, tak niech się zbierze Twój Kościół z krańców ziemi do Twego Królestwa. Albowiem Twoja jest chwała i moc przez Jezusa Chrystusa na wieki!”.

Niech nikt nie pożywa i nie pije z waszej Eucharystii, jeno ochrzczeni w imię Pana. Bo wszak o tym Pan powiedział: „Nie dawajcie psom tego, co święte” (Mt 7,6).

10. A po nasyceniu się odmawiajcie takie modlitwy dziękczynne: Dziękujemy Ci, Ojczy Święty, za Tve święte Imię, któremu zgotowałeś mieszkanie w sercach naszych, za wiedzę i wiarę, i za nieśmiertelność, którą dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!

Ty, Panie wszechmocny, stworzyłeś wszystko dla imienia Swego, dałeś pokarm i napój ludziom na pożywienie, aby Ci składali dzięki, nam zaś darowałeś duchowy pokarm i napój, i życie wieczne przez Sługę Swego. Przede wszystkim dziękujemy Ci, że jesteś potężny. Tobie chwała na wieki!

Pomnij, Panie, na Kościół Swój i wybaw go od wszelkiego zła, doprowadź go do doskonałości w miłości ku Tobie i zbierz go uświęcony od czterech wiatrów do Królestwa Swego, któreś mu zgotował. Albowiem Twoja jest moc i chwała na wieki!

Niech przyjdzie łaska i przemieni ten świat!

Hosanna Bogu Dawidowemu!

Kto święty, niech przystąpi!

Kto nim nie jest, niech czyni pokutę!

Maranatha! Amen. Prorokom pozwólcie zanosić modlitwy dziękczynne, ile chcą.

14. W dniu Pańskim zbierajcie się, łamcie chleb i czyńcie dzięki, wyznawszy wpiery grzechy swoje, aby ofiara wasza była czysta. Nikt, kto żyje w nieporozumieniu ze swym bratem, tak długo nie powinien uczestniczyć z wami w zebraniu, aż się pojedna, aby nie splamił waszej ofiary. Wszak Pan powiedział: „W każdym miejscu i czasie składajcie mi ofiarę czystą, jestem bowiem Królem i przedziwne jest imię moje między narodami” (Mal 1,11.14)²⁴.

3. Autor pieśni

W tym miejscu zostanie ukazana osoba i bieg życia ks. K. Pasionka, który na podstawie omówionego już wyżej dokumentu ułożył słowa do swojej pieśni *Dziękujemy Ci, Ojczy nasz*. Kazimierz Pasionek urodził się 1 marca 1930 roku w miejscowości Żmiąca koło Limanowej. Był ósmym dzieckiem swoich rodziców. Jego ojciec zajmował się rolnictwem oraz krawiectwem. Kazimierz pobierał naukę w czteroklasowej szkole podstawowej w rodzinnej wiosce, w czasie wojny – w ramach tajnego nauczania: w Żmiącej (1942-1944) oraz w Ujanowicach w gimnazjum (1944-1945). Dalszą edukację kontynuował w Małym Seminarium w Tarnowie. Po zdaniu matury w 1949 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie. Ponieważ od dzieciństwa zdradzał uzdolnienia i zainteresowanie śpiewem oraz muzyką, śpiewał w chórze seminaryjnym, z kolegami założył kameralny zespół muzyczny, który uświetniał wiele uroczystości. W jego skład wchodziły skrzypce, wiolonczela, kontrabas, klarnety i inne instrumenty dęte, w zależności od aktualnych możliwości alumnów²⁵.

Święcenia kapłańskie przyjął 9 maja 1954 roku w tarnowskiej katedrze z rąk biskupa Karola Pękali. Mszę prymicyjną ks. Pasionek odprawił tydzień później – 16 maja w kościele parafialnym w Ujanowicach. Pierwszą placówkę objął w Wojniczu, gdzie pracował jako katecheta. W 1956 roku biskup wysłał go na studia specjalistyczne w Instytucie Muzykologii Kościelnej na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Tutaj

²⁴ Kania, *Nauka dwunastu apostołów*, s. 12 i 15.

²⁵ Por. S. Garnczarski, *Ks. Kazimierz Pasionek – muzyk, pedagog i kompozytor*, w: *Cantate Domino canticum novum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. Kazimierzowi Pasionkowi*, red. S. Garnczarski, Tarnów 2004, s. 11-15.

ks. Kazimierz Pasionek zdobywał wiedzę muzyczną pod kierunkiem wybitnych polskich muzykologów, m.in. ks. Hieronima Feichta pod którego opieką napisał pracę magisterską *Antyfonarz „De Sanctis” Klarysek starsządeckich*”.

W 1960 roku powrócił do Tarnowa, gdzie najpierw pracował dwa lata jako wikariusz w kościele katedralnym, po czym na kolejne dwa został mianowany prefektem w Wyższym Seminarium Duchownym w Tarnowie. Począwszy od 1962 roku, przez 34 lata był wykładowcą muzyki i śpiewu kościelnego. Jako świetny pedagog dał się też poznać w Diecezjalnym Studium Organistowskim²⁶, którego reaktywowanie polecił właśnie ks. Pasioneowi ówczesny biskup Jerzy Ablewicz w 1964 roku. Jako jego dyrektor i wykładowca zabiegał przez 42 lata o jak najlepsze kształcenie dla diecezji przyszłych organistów. Jego troska o poziom muzyki kościelnej w diecezji tarnowskiej wyrażała się także w sposobie, w jaki pełnił funkcję referenta kurii diecezjalnej do spraw muzyki kościelnej. Systematycznie, co dwa lub trzy lata, organizował dla organistów trzydniowe rekolekcje połączone z wykładami teoretycznymi i praktyczną nauką śpiewu. Były to tzw. kurso-rekolekcje. Funkcję referenta pełnił w latach 1962-1987²⁷.

W latach 1960-1980 prowadził mieszany chór katedralny w Tarnowie. Ks. Pasionek przygotowywał także i prowadził osobiście chóry i orkiestry w czasie diecezjalnych uroczystości. Były to koronacje obrazów czy figur Matki Bożej, diecezjalne uroczystości milenijne i wiele innych. Ks. Pasionek był również współodpowiedzialny za muzyczny repertuar wykonywany w czasie spotkań z papieżem Janem Pawłem II w diecezji tarnowskiej. Chodzi tu o beatyfikację Karoliny Kózkówny (10 VI 1987) w Tarnowie oraz kanonizację bł. Kingi w Starym Sączu (16 VI 1999)²⁸.

Ks. Kazimierz Pasionek opracował wiele śpiewników oraz pomocy dla alumnów, kapłanów, a przede wszystkich dla organistów. Wśród opracowań na chór pozostawił redakcje pieśni na wszystkie okresy roku liturgicznego i okolicznościowe, na 2, 3 i 4 głosy, jednorodne i mieszane,

²⁶ G. Piekarz, *Ks. Kazimierz Pasionek – „Maestro” Diecezji Tarnowskiej w pielgrzymce wiary*, TST 31/1 (2012) s. 97-107.

²⁷ Garnczarski, *Ks. Kazimierz Pasionek*, s. 13-14.

²⁸ S. Garnczarski, *Songs during the Canonization Mass of Blessed Kinga Chaired by Pope John Paul II in Stary Sącz (June 16, 1999)*, „The Person and the Challenges” 9/1 (2019) s. 183-204.

a capella i z towarzyszeniem organowym (ok. 40 pozycji)²⁹. Jest także autorem tekstów do wielu pieśni, zwłaszcza ku czci Matki Bożej oraz tarnowskich świętych i błogosławionych³⁰. Ks. prof. Pasionek, poprzez swój obszerny dorobek kompozytorski oraz mnogość opracowań istniejących już utworów czy to dla chórów, orkiestr czy innych zespołów śpiewających, dołączył do licznego grona polskich kompozytorów muzyki sakralnej³¹.

4. Pieśń *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz*

Szczególne miejsce w twórczości kompozytorskiej ks. prof. Pasionka zajmuje pieśń *Dziękujemy Ci Ojcze nasz*. Powstała z myślą o wykonaniu jej w ramach mszalnego uwielbienia po Komunii Świętej³². Warto dodać, że oprócz tego utworu ks. Pasionek skomponował jeszcze dwa inne: *Zamieszkałeś w sercu moim* oraz *Błogosławiony* (wszystkie na 1 głos z tow. organów), które również miały charakter śpiewów uwielbienia. Pieśń *Dziękujemy Ci Ojcze nasz* powstać musiała w latach sześćdziesiątych minionego stulecia. Dokładna data nie jest znana. Na pewno stało się to przed 1968 rokiem, gdyż wtedy, w czasie uroczystej Mszy Świętej z okazji jubileuszu 25-lecia kapłaństwa biskupa Jerzego Ablewicza połączone chóry (klerycki i katedralny) pod kierunkiem samego kompozytora wykonały po Komunii „Modlitwę Eucharystyczną” według tekstu *Didache*³³.

4.1. Tekst

Pieśń liczy osiem strof. Pierwsze cztery rozpoczyna formuła dziękczynna skierowana do Boga Ojca: „Dziękujemy Ci, Ojcze nasz”. Cztery następne skierowane są do Pana i przypominają o dobrodziejstwach, jakimi obdarza wierzących: „Ty o Panie wszechmocny, stworzyłeś...”, „Nam

²⁹ Por. Garnczarski, *Ks. Kazimierz Pasionek*, s. 14.

³⁰ Garnczarski, *Ks. Kazimierz Pasionek*, s. 14.

³¹ Por. S. Garnczarski, *Pasionek Kazimierz*, w: *Polish Music. Polish Composers 1918-2010*, ed. M. Podhajski, Gdańsk – Lublin, 2013, s. 957-959.

³² P. Towarek, *Mszalne „gratiarum actio” i „canticum laudis” w świetle dokumentów Kościoła*, „Studia Elbląskie” 10 (2009) s. 157-166.

³³ *Srebrny jubileusz kapłaństwa Ks. Biskupa Ordynariusza Jerzego Ablewicza (5 IV 1968)*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 118/8-12 (1968) s. 245-261.

zaś darowałeś pokarm duchowy oraz napój”, „Pomnij, Panie, na Twój Kościół”, „Niechaj przyjdzie Twa łaska”. Wszystkie strofy kończą się krótkim refrenem w formie zawołania: „Tobie chwała na wieki”. Są to jakby klamry, pomiędzy którymi zawarta jest zmieniająca się treść dziękczynienia. Każda ze strof ma budowę czterowersową, a refren – jednowersową. Ten ostatni jest zawołaniem oddającym chwałę Bogu.

1. Dziękujemy Ci, Ojczy nasz,
Za święty winny szcep Dawida,
Który nam poznać dałeś
Przez Jezusa, Syna Twego.
Ref. Tobie chwała na wieki.

2. Dziękujemy Ci, Ojczy nasz, *
za życie i za wiarę, *
którą nam poznać dałeś
przez Jezusa, Syna Twego. *
Ref. Tobie...

3. Dziękujemy Ci, Ojczy nasz, *
za święte Imię Twoje, *
któremu zgotowałeś *
mieszkanie w sercach naszych. *
Ref. Tobie...

4. Dziękujemy Ci, Ojczy nasz, *
za wiarę i za nieśmiertelność, *
którą nam poznać dałeś *
przez Jezusa, Syna Twego. *
Ref. Tobie...

5. Ty o Panie wszechmocny, *
stworzyłeś wszystko dla imienia swego, *
pokarm i napój dałeś *
ludziom na pożywienie. *
Ref. Tobie...

6. Nam zaś darowałaś *
pokarm duchowy oraz napój, *
i żywot wieczny, *
przez Jezusa, Syna Twego. *
Ref. Tobie...

7. Pomnij, Panie, na Twój Kościół *
i wybaw go od wszelkiego złego, *
i doprowadź go w miłości swojej *
do królestwa Twego. *
Ref. Tobie...

8. Niechaj przyjdzie Twa łaska *
i niech przeminie ten świat, *
kto święty, niech przystąpi, *
kto nim nie jest, niech czyni pokutę, *
Ref. Tobie chwała na wieki. Amen.

Strofy są heterosylabiczne, o różnych rozmiarach wersów, bez zachowania stałego ich schematu:

1. 8+9+7+8+7
2. 8+7+7+8+7
3. 8+7+7+7+7
4. 8+9+7+8+7
5. 7+11+7+7+7
6. 6+9+5+8+7
7. 8+10+10+6+7
8. 7+7+7+10+9

Ks. Pasionek, pisząc tekst pieśni *Dziękujemy Ci, Ojczy nasz*, bazował na wspomnianym już powyżej tłumaczeniu *Didache* ks. Wojciecha Kani. Możemy to zobaczyć na załączonym porównaniu:

<i>Didache</i> ^a	<i>Pieśń Dziękujemy Ci, Ojcze nasz</i> ^b
„Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, za święty winny szcep sługi Twego Dawida, który dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!”	1. Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, Za święty winny szcep Dawida, Który nam poznać dałeś Przez Jezusa, Syna Twego. Ref. Tobie chwała na wieki.
„Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, za życie i za wiedzę, którą dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!”	2. Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, * za życie i za wiarę, * którą nam poznać dałeś przez Jezusa, Syna Twego. *
„Dziękujemy Ci, Ojcze Święty, za Twe święte Imię, któremu zgotowałeś mieszkanie w sercach naszych”	Ref. Tobie...
„za wiedzę i wiarę, i za nieśmiertelność, którą dałeś nam poznać przez Sługę Swego, Jezusa. Tobie chwała na wieki!”	3. Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, * za święte Imię Twoje, * któremu zgotowałeś * mieszkanie w sercach naszych. *
„Ty, Panie wszechmocny, stworzyłeś wszystko dla imienia Swego, dałeś pokarm i napój ludziom na pożywienie, aby Ci składali dzięki”	Ref. Tobie...
„nam zaś darowałeś duchowy pokarm i napój, i życie wieczne przez Sługę Swego”	4. Dziękujemy Ci, Ojcze nasz, * za wiarę i za nieśmiertelność, * którą nam poznać dałeś * przez Jezusa, Syna Twego. *
„Pomnij, Panie, na Kościół Swój i wybaw go od wszelkiego zła, doprowadź go do doskonałości w miłości ku Tobie i zbierz go uświęcony od czterech wiatrów do Królestwa Swego, któreś mu zgotował”	Ref. Tobie...
„Niech przyjdzie łaska i przemieni ten świat! Kto święty, niech przystąpi!	5. Ty o Panie wszechmocny, * stworzyłeś wszystko dla imienia swego, * pokarm i napój dałeś * ludziom na pożywienie. *
Kto nim nie jest, niech czyni pokutę!”	Ref. Tobie...
	6. Nam zaś darowałeś * pokarm duchowy oraz napój, * i żywot wieczny, * przez Jezusa, Syna Twego. *
	Ref. Tobie...
	7. Pomnij, Panie, na Twój Kościół * i wybaw go od wszelkiego złego, * i doprowadź go w miłości swojej * do królestwa Twego. *
	Ref. Tobie...
	8. Niechaj przyjdzie Twa łaska * i niech przemieni ten świat, * kto święty, niech przystąpi, * kto nim nie jest, niech czyni pokutę, *
	Ref. Tobie chwała na wieki. Amen.

^a Kania, *Nauka dwunastu apostołów*, s. 12.

^b J. Siedlecki, *Śpiewnik kościelny*, red. K. Mrowiec *et al.*, Opole 1980, s. 569.

4.2. Treść

Tekst pieśni *Dziękujemy Ci, Ojczy nasz* nawiązuje do najważniejszych faktów, wydarzeń, darów oraz prawd, które stały się udziałem wierzących w sprawowaniu Eucharystii. W pierwszej strofie słyszymy o świętym winnym szczepie Dawida. W Starym Testamencie „winny szczep” jest obrazem Izraela (Jr 2,21; Ez 15,6; Oz 10,1; Ps 80,9). Ale nie tylko. Jest on także obrazem domu króla (Ez 19,10-14) czy też królewskich reprezentantów ludu izraelskiego (Ez 17,6-10; Ps 80,16.18)³⁴. W tym kontekście osoba Dawida jawi się jako zapowiedź przyszłego Mesjasza widząca w Nim znak zbawienia, jest On przodkiem tego, który dokonał zbawienia – Chrystusa (Łk 1,69)³⁵. Dziękczynienie za „winny szczep Dawida” wskazuje na osobę Jezusa jako Dawidowego Mesjasza, a następnie na założoną przez Niego i utworzoną wspólnotę, czyli Kościół. To określenie mówi nam, że w Jezusie spełniły się obietnice dane Dawidowi³⁶.

W drugiej i czwartej strofie autor dziękuje za życie, za wiarę i za nieśmiertelność. Te trzy dary są kluczowe, gdyż człowiek jako Boże stworzenie otrzymał od Boga życie, a do tego otrzymał wiarę, która jest jego odpowiedzią na inicjatywę Stwórcy. „Wiara, jak nauczał Benedykt XVI, jest aktem, poprzez który swobodnie powierzam się Bogu, który jest Ojcem i mnie kocha, jest posłuszeństwem dającym mi nadzieję i ufność [...]. Wierzyć to w całkowitej wolności i radości powierzyć siebie opatrnościowemu dziejowemu planowi Boga, jak to uczynił patriarcha Abraham, jak Maryja z Nazaretu. Wiara jest więc zgodą z którą nasz umysł i serce wypowiadają Bogu swoje «tak», wyznając, że Jezus jest Panem”³⁷. Nieśmiertelność wiąże się ściśle z koncepcją życia, które tchnął Stwórca w nozdrza człowieka (Rdz 2,7)³⁸.

W strofie trzeciej i piątej wyrażone zostało dziękczynienie za święte Imię Boga. Stwórca sam objawił człowiekowi swoje imię. W czasach patriarchów znany był jako Bóg ojców, Bóg Abrahama, Izaaka, Jakuba. W teofanii synajskiej Mojżesz dowiadyuje się, że imię Boga brzmi – „Jestem, który jestem”. Imię Boże jest święte, jest obecne w świątyni. Imieniu Bożemu należy się cześć i uwielbienie, Jemu będzie się składać ofiarę

³⁴ A. Swoboda, *Nauka o Eucharystii w Didachè*, PzST 7 (1992) s. 54.

³⁵ Swoboda, *Nauka o Eucharystii w Didachè*, s. 54.

³⁶ Swoboda, *Nauka o Eucharystii w Didachè*, s. 55.

³⁷ Benedykt XVI, *Co dzisiaj znaczy wierzyć? Katecheza śródowa (24.10.2012)*, „L'Osservatore Romano” 12 (2012) s. 46-48.

³⁸ A. Jasiński, *Nieśmiertelność. I. W Biblii*, EK XIII 1219-1220.

czystą. W Nowym Testamencie oznacza samego Boga, który objawił się ludziom. Jezus został posłany przez Ojca, aby m.in. pozwolił światu poznać Jego imię, sam będąc przy tym dziedzicem imienia, czyli całej boskiej sfery Jego egzystencji. Trynitarna formuła chrztu przekazana w misyjnym nakazie Chrystusa wyraża analogiczne zjednoczenie z całą Trójcą³⁹.

W tej samej strofie autor mówi o pokarmie i napoju, który podtrzymuje życie cielesne, ale już w kolejnej, szóstej, wskazuje na pokarm oraz napój duchowy, czyli sakramentalny. Zjednoczenie z Jezusem w Jego śmierci i zmartwychwstaniu jest nagrodzone żywotem wiecznym. Przyjmujący ten pokarm uczestnicy Eucharystii zdawali sobie sprawę z duchowych skutków tego daru. Pamiętali słowa Chrystusa („kto spożywa ten chleb, będzie żył na wieki” – J 6,57), upatrywali w nim „pokarm nieśmiertelności, lekarstwo pozwalające nam nie umierać, lecz żyć wiecznie w Jezusie Chrystusie”⁴⁰.

W strofie siódmej autor prosi za Kościół Chrystusowy, tzn. założony przez Jezusa i będący Jego mistycznym Ciałem. „Kościół miał być, wedle zbawczego planu i zamierzenia Bożego, narzędziem i zaczątkiem zbawienia [...]. W Kościele ma swój «załążek oraz zaczątek» Królestwo niebieskie czy też Królestwo Boże na ziemi”⁴¹. Chrystus jest zawsze obecny w swoim Kościele, szczególnie w czynnościach liturgicznych. Jest obecny w ofierze Mszy Świętej, w sakramentach, w swoim słowie oraz gdy Kościół modli się i śpiewa psalmy, gdyż On sam obiecał: „Gdzie dwaj albo trzej są zgromadzeni w imię Moje, tam i Ja jestem pośród nich”⁴². „Rzeczywiście, w tak wielkim dziele, przez które Bóg otrzymuje doskonałą chwałę, a ludzie uświęcenie, Chrystus zawsze przyłącza do siebie Kościół, swoją Oblubienicę umiłowaną, która wzywa swego Pana i przez Niego oddaje cześć Ojcu Przedwiecznemu”⁴³.

W zakończeniu ostatniej zwrotki pieśni słyszymy: „kto święty, niech przystąpi, kto nim nie jest, niech czyni pokutę”. Za „świętego” uznawano w starożytności chrześcijańskiej każdego ochrzczonego, na kim nie ciążyła wina popełnienia któregoś z uczynków zagrożonych kościelnymi sank-

³⁹ J. Szlaga, *Imię Boże. II*. w Piśmie Świętym, EK VII 61.

⁴⁰ Ignatius Antiochensis, *Epistola ad Ephesios*, ed. P.Th. Camelot, SCh 10, Paris 1958, s. 91; Ignacy Antiocheński, *Do Kościoła w Efezie*, w: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tł. A. Świderkówna, opr. M. Starowieyski, BOK 10, Kraków 1998, s. 118-119.

⁴¹ E. Florkowski, *Wprowadzenie do Konstytucji Dogmatycznej o Kościele*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, s. 94.

⁴² Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej „Sacrosanctum Concilium”*, nr 7, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, s. 42-43.

⁴³ Sobór Watykański II, *Konstytucja o liturgii świętej*, s. 42-43.

cjami⁴⁴ zabraniającymi przyjmowania Eucharystii. Autor wskazuje na tego, kto nie jest świętym. Jest to chrześcijanin, który dopuścił się grzechu ciężkiego. Do grzechów zrywających jedność z Kościołem należały apostazja, bałwochwalstwo, nierząd oraz inne stopniowo dołączane do tego wykazu⁴⁵. Prawo uczestniczenia w Eucharystii mogli oni odzyskać dopiero po odbyciu stosownej pokuty. Znamy kilka jej etapów. Pierwszy to modlitwa przed drzwiami kościoła, drugi to udział jedynie w liturgii słowa, trzeci polegał na uczestnictwie w całej Eucharystii, ale bez prawa przyjęcia Komunii. Dopiero po tych trzech etapach mógł nastąpić czwarty umożliwiający pełne uczestnictwo w Eucharystii⁴⁶.

4.3. Melodia

Melodia śpiewu jest ujęta w formie psalmodii swobodnej, a jedynie krótki refren w formie zawołania: „Tobie chwała na wieki” jest ujęty w takty.

Dziękujemy Ci, Ojczy nasz

1. Dzię - ku - je - my Ci, Oj - cze nasz,
 za świę - ty win - ny szczep Da - wi - da,
 któ - ry nam po - znać da - łeś
 przez Je - zu - sa, Sy - na Twe - go.
Refren
 To - bie chwa - ła na wie - ki!

⁴⁴ A. Żurek, *Wczesnochrześcijańska pobożność eucharystyczna*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 155/3 (2005) s. 333.

⁴⁵ Żurek, *Wczesnochrześcijańska pobożność eucharystyczna*, s. 332.

⁴⁶ Żurek, *Wczesnochrześcijańska pobożność eucharystyczna*, s. 332.

Potwierdzeniem, że utwór ten jest powszechnie znany, może być jego zamieszczanie w formie jednogłosowej w wielu polskich śpiewnikach kościelnych⁴⁷, a także w formie opracowania czterogłosowego zarówno na głosy jednorodne, jak i mieszane w biblioteczkach wielu chórów.

Dziękujemy Ci, Ojciec nasz

S
A
T
B

1. Dzię-ku-jemy Ci Oj-cze nasz, za święty winny szczep Da-wi - da,

który nam poznać da - łość, przez Jezusa Sy - na Twe - go.

Ref.
To - bie chwa - ła na wie - ki! A - men.

⁴⁷ *Alleluja – Zbiór śpiewów mszalnych i pielgrzymkowych*, red. J. Zawitkowski, Warszawa 1978, s. 431; *Śpiewnik kościelny Diecezji Płockiej*, red. H. Chamski, Płock 1983, s. 184; *Śpiewnik liturgiczny*, red. K. Mrowiec et al., Lublin 1991, s. 103; *Śpiewy uwielbienia*, red. I. Pawlak, Lublin 1993, s. 44; *Exsultate Deo, Śpiewnik mszalny*, red. G.M. Skop, Katowice 1998, s. 110; *Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, red. A. Reginek, Katowice 2000, s. 305; J. Siedlecki, *Śpiewnik Kościelny*, red. K. Mrowiec et al., Kraków 2001, s. 502.

5. Konkluzja

Podsumowując, możemy stwierdzić, że zaprezentowana w niniejszym opracowaniu pieśń *Dziękujemy Ci, Ojcze nasz* opiera się w znacznej mierze o słowa *Didache*, które jest świadectwem pobożności eucharystycznej chrześcijan czasów poapostolskich. Fenomen tej pieśni polega na tym, że ks. Pasionek sięgnął po tłumaczenie starożytnego tekstu, oparł się o jedno z pierwszych ważnych przecież źródeł mówiących o sprawowaniu Eucharystii.

Śpiewający tę pieśń wyrażają wdzięczność Bogu za to, że mogli Go poznać, za życie, wiarę, nieśmiertelność, za Jego święte Imię, za pokarm i napój, zarówno cielesny, jak i duchowy, za przynależność do wspólnoty Kościoła, w którym mogą dojść do zbawienia. Tekst jest głęboko teologiczny, w swojej strukturze poetyckiej heterosylabiczny, bez jednego schematu budowy wersów, ujęty w melodię o formie swobodnej psalmodii. Jedynie jednowersowy refren został ujęty w metrum. O jej wartości, mimo prostoty cechującej budowę, zarówno tekstu, jak i melodii, świadczy jej powszechność w Kościele w Polsce, co wyraża się w zamieszczeniu tego śpiewu w licznych śpiewnikach oraz w repertuarze wielu chórów. Prezentowana pieśń jest ważnym przykładem realizacji postulatów *Vaticanum II*, a więc powrotu do źródeł patrystycznych, sięgnięcia po starożytne teksty. To uczynił ks. Pasionek i tak samo czyni wielu kompozytorów XXI wieku, korzystając z tekstów nasyconych przepiękną teologią Eucharystii, chrystopologią oraz eklezjologią.

Bibliography

Sources

- Didache*, ed. W. Rordorf – A. Tuilier, SCh 248, Paris 1978, s. 140, tł. A. Świderkówna, *Nauka dwunastu Apostołów*, w: *Ojcowie Apostolscy*, tł. A. Świderkówna, opr. W. Myszor, PSP 45, Warszawa 1990, s. 56-65.
- Ignatius Antiochensis, *Epistola ad Ephesios*, ed. P.Th. Camelot, SCh 10, Paris 1958, s. 91.

Studies

- Alleluja – Zbiór śpiewów mszalnych i pielgrzymkowych*, red. J. Zawitkowski, Warszawa 1978.
- Altaner B. – Stuiber A., *Patrologia. Życie, pisma i nauka Ojców Kościoła*, tł. P. Pachciarek, Warszawa 1990.

- Aquilina M., *Msza pierwszych chrześcijan*, Gdańsk 2009.
- Benedykt XVI, *Co dzisiaj znaczy wierzyć? Katecheza środowa (24.10.2012)*, „L'Osservatore Romano” 12 (2012) s. 46-48.
- Chotkowski W., *Nowo znaleziona „Nauka dwunastu Apostołów”*, „Przegląd Powszechny” 5/5 (1885) s. 232-249, 371-384.
- Dąbrowski E., *Dzieje Apostolskie. Wstęp. Przekład z oryginału. Komentarz*, Poznań 1961, s. 243-248.
- Exsultate Deo, Śpiewnik mszalny*, red. G.M. Skop, Katowice 1998.
- Florkowski E., *Wprowadzenie do Konstytucji Dogmatycznej o Kościele*, w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967, s. 94.
- Garnczarski S., *Ks. Kazimierz Pasionek – muzyk, pedagog i kompozytor*, w: *Cantate Domino canticum novum. Księga pamiątkowa dedykowana ks. Kazimierzowi Pasionkowi*, red. S. Garnczarski, Tarnów 2004, s. 11-15.
- Garnczarski S., *Pasionek Kazimierz*, w: *Polish Music. Polish Composers 1918-2010*, red. M. Podhajski, Gdańsk – Lublin, 2013, s. 957-959.
- Garnczarski S., *Songs during the Canonization Mass of Blessed Kinga Chaired by Pope John Paul II in Sary Sącz (June 16, 1999)*, „The Person and the Challenges” 9/1 (2019) s. 183-204.
- Janicki J.J., *Służba Boża w pierwszych wiekach Kościoła. Zagadnienia wybrane*, Kraków 2011.
- Jankowski J., *„Didache”, czyli nauka dwunastu Apostołów*, Warszawa 1923.
- Jasiński A., *Nieśmiertelność. I. W Biblii*, *Encyklopedia katolicka XIII*, red. E. Gigilewicz et al., Lublin 2009, k. 1219-1220.
- Kania W., *Didache*, *Encyklopedia katolicka III*, red. R. Łukaszyc et al., Lublin 1985, k. 1302-1303.
- Kania W., *Nauka Dwunastu Apostołów (Głos Tradycji I)*, Tarnów 1981.
- Kania W., *Nauka Dwunastu Apostołów*, w: *Sakramenty wiary*, red. A. Bober, Kraków 1970, s. 131-138.
- Lisiecki A., *Nauka dwunastu Apostołów*, POK 1, Poznań 1924, s. 22-40.
- Michalski M., *Nauka Dwunastu Apostołów*, w: *Antologia literatury patrystycznej*, t. 1, Warszawa 1975, s. 16-20.
- Mokrzycki B., *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983.
- Murawski R., *Historia katechezy. Część I. Katecheza w pierwszych wiekach*, Warszawa 2011.
- Murawski R., *Wczesnochrześcijańska katecheza. (Do Edyktu mediolańskiego – 313 r.)*, Płock 1999.
- Nadolski B., *Didache*, w: *Leksykon liturgii*, red. B. Nadolski, Poznań 2006, s. 318-321.
- Niedźwiecki W., *Didache – Nauka Dwunastu Apostołów. Bibliografia 1883–2000*, „Vox Patrum” 42-43 (2002) s. 665-694.
- Piekarz G., *Ks. Kazimierz Pasionek – „Maestro” Diecezji Tarnowskiej w pielgrzymce wiary*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 31/1 (2012) s. 97-107.

- Siedlecki J., *Śpiewnik Kościelny*, red. K. Mrowiec *et al.*, Kraków 2001.
- Siedlecki J., *Śpiewnik kościelny*, red. K. Mrowiec *et al.*, Opole 1980.
- Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1967.
- Srebrny jubileusz kapłaństwa Ks. Biskupa Ordynariusza Jerzego Ablewicza (5 IV 1968)*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 118/8-12 (1968) s. 245-261.
- Starowieyski M., *Podręczny zbiór praw gminy chrześcijańskiej – Didache*, w: *Pierwsi świadkowie. Pisma Ojców Apostolskich*, tł. A. Świderkówna, opr. M. Starowieyski, BOK 10, Kraków 1982, s. 30-38.
- Swoboda A., *Nauka o Eucharystii w Didachè*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 7 (1992) s. 45-57.
- Szaniawski A., *Nauka dwunastu Apostołów*, „Kwartalnik Teologiczny” 1 (1902) s. 76-104, 129-148.
- Szłaga J., *Imię Boże. II*. w Piśmie Świętym, *Encyklopedia katolicka* VII, red. J. Duchniewski *et al.*, Lublin 1997, k. 61-62.
- Śpiewnik archidiecezji katowickiej*, red. A. Reginek, Katowice 2000.
- Śpiewnik kościelny Diecezji Płockiej*, red. H. Chamski, Płock 1983.
- Śpiewnik liturgiczny*, red. K. Mrowiec *et al.*, Lublin 1991.
- Śpiewy uwielbienia*, red. I. Pawlak, Lublin 1993.
- Towarek P., *Mszalne „gratiarum actio” i „canticum laudis” w świetle dokumentów Kościoła*, „Studia Elbląskie” 10 (2009) s. 157-166.
- Żurek A., *Wczesnochrześcijańska pobożność eucharystyczna*, „Currenda. Pismo Urzędowe Diecezji Tarnowskiej” 155/3 (2005) s. 331-339.